

Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü

Zehra ALTUNDAĞ¹

Öz

Uluslararası sistemin güvenli ve istikrarlı olup olmadığı analiz edilirken tarihî dönemler göz önünde bulundurularak şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür: İki Dünya Savaşı öncesi dönem kısmî güç dengesi ile göreceli olarak güvenli bir dönemdi. Buna karşın, Soğuk Savaş dönemi nükleer silahlar nedeniyle güvensiz ama nispeten istikrarlı bir dönemdi. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) yapılan 11 Eylül saldırıları ile uluslararası sistemdeki güvenlik-istikrar algısı kökten değişirken dünya hem istikrarsız, hem de güvensiz bir hale gelmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasının ardından bir bir bağımsızlıklarını ilan eden yeni devletlerin güvenlik kaygıları nedeniyle istikrarsızlıklara açık bir görünüm arz eden Orta Asya'da tam anlamıyla bir uluslararası örgüt enflasyonu yaşanmıştır. Bütün bu örgütler aslında SSCB'nin tarih sahnesinden çekilmesinin ardından bölgede oluşan siyasî boşluğun doldurulması ve coğrafyanın içinde barındırdığı yeraltı kaynakları ile ticaret potansiyelinden faydalanmak amacıyla kurulmuşlardır. Bu örgütler arasında Şanghay İşbirliği Örgütü, amaçları ve etkinliği bağlamında diğerlerinden farklılık arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: *Rusya, Orta Asya, Çin, Şanghay, Şanghay Beşlisi, Şanghay İşbirliği Örgütü.*

¹ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, z.altundag@tika.gov.tr

From Past To Present the Shanghai Cooperation Organization

Abstract

When analyzing whether the international system is stable and secure, based on a periodization of history, it is possible to make the following assessment: the period before the two World Wars was relatively safe with a partial balance of power. Meanwhile, although the period of Cold War was insecure due to nuclear weapons, it was a relatively stable period. In the post-Cold War period, the perception of security-stability has fundamentally changed and the world has become unstable and also unsafe place after the September 11 attacks in the United States (US). After the disintegration of the USSR, due to the security concerns of new countries which declared their independences, the number of international organizations increased in Central Asia in which countries was easily became instable. Actually, all of these organizations were established to fill the political vacuum after the withdrawal of SSCB from the political scene and to benefit from the potentials of underground sources and trade. Shanghai Cooperation Organization is different from others due to its objectives and activities.

Keywords: *Russia, Central Asia, China, Shanghai, Shanghai Five, The Shanghai Cooperation Organization.*

1. Giriş

Günümüzde Orta Asya’da yaşanan gelişmeleri değerlendirebilmek için bir yandan SSCB’nin dağılmasıyla 90’lı yıllarda bu coğrafyada ortaya çıkan yeni bağımsız devletler ve bölgeye kendi çıkarları doğrultusunda yeniden şekil vermeye çalışan uluslararası aktörler arasındaki ilişkileri, diğer yandan da bölgenin hâlihazırdaki en güçlü örgütü konumundaki Şanghay İşbirliği Örgütü’nün kuruluşundan günümüze kadar geçirmiş olduğu süreçleri doğru okumak gerekmektedir.

Bağımsızlıklarının ardından mevcudiyetlerini koruma ve uluslararası sisteme entegre olma çabası içerisine giren Orta Asya Cumhuriyetleri, SSCB’nin ardılı olarak bölgeyi arka bahçesi olarak gören Rusya’ya karşı Batılı ülkelerden umduğu desteği bulamayarak bölgede yükselen diğer bir büyük güç Çin ile ilişkileri geliştirme yoluna gitmişlerdir.

Çeşitli saiklerle Orta Asya’daki menfaatlerinin bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmekten geçtiğini gören Rusya ve Çin ise bölgede oluşumuna önderlik ettikleri Şanghay İşbirliği Örgütü ile bölge dışı güçlerin Orta Asya’da etkin olmalarının önüne geçmeyi hedeflemişlerdir.

Böyle bir konjonktür içerisinde, hem Rusya ve Çin gibi iki büyük devlet için, hem de Orta Asya’nın yeni Cumhuriyetleri için hedeflerine ulaşmanın ve çıkarlarını korumanın en rasyonel adresi Şanghay İşbirliği Örgütü olmuştur.

SSCB’nin Ardından Orta Asya’ya Genel Bir Bakış ile başlayan makale, *Bölge Ülkelerini Şanghay İşbirliği Örgütü’nü Kurmaya Sevk Eden Süreç* izahı ile devam etmekte olup, akabinde Şanghay İşbirliği Örgütü, Zirveleri, Kurumsal Yapısı ve Örgüte Üye Ülkeler İçin ŞİÖ’nün Anlamı analiz edilmeye çalışılmaktadır. Makale, tüm bu anlatılanlar ışığında örgütün günümüz uluslararası ilişkiler sistemindeki durumuna ilişkin bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

2. SSCB’nin Ardından Orta Asya’ya Genel Bir Bakış

En belirgin özelliği dünyanın “sosyalist” ve “kapitalist” şeklinde ikiye ayrılması olarak beliren iki kutuplu dünya sistemi, 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması ve 1991’de SSCB’nin dağılması ile birlikte sona ermiş, böylece uluslararası sistemde tek süper güç olarak ABD boy göstermeye başlamıştır. SSCB’nin dağılmasının ardından Orta Asya’da Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan bağımsızlıklarını ilan etmişler, ancak uzun süre SSCB gibi bir süper gücün etkisi altında kalan

bu devletlerin bağımsızlıklarını koruyabilmeleri ve uluslararası sistemde etkin birer aktör olarak hareket edebilmeleri kolay olmamıştır. Orta Asya Cumhuriyetleri için öncelikli meseleler; kazandıkları bağımsızlık ve güvenliklerini korumak, ekonomik reformlar gerçekleştirmek ve kalkınma için uygun bölgesel çevre koşullarının oluşturulmasını sağlamak olarak belirlemiştir.²

Bölgenin dünya toplam petrol ve doğalgaz rezervlerindeki önemli konumu,³ pek çok önemli yeraltı zenginlik kaynağının bu coğrafyada bulunuyor olması, Rusya'nın bölgede SSCB'den miras kalan rolünü ve *arka bahçe* söylemlerini devam ettirmekteki kararlılığı,⁴ ABD, Avrupa Birliği (AB) ve yakın dönemde de Çin'in bölgedeki petrol başta olmak üzere enerji kaynaklarına olan ihtiyacı dikkate alındığında Orta Asya'nın önümüzdeki yıllarda da önemini kaybetmeyecek bir rekabet alanı olacağını söylemek kehanet olmayacaktır.

Bölge ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıkları andan itibaren, pek çok şeyi eşzamanlı olarak başarmak zorunda kalmışlardır. İlk olarak, ekonomik alanda eski rejimden miras kalan merkezî ekonomiden ve RF'ye bağımlılık ilişkisinden kurtularak piyasa ekonomisine geçmenin yarattığı sıkıntılar bu ülkeleri zor durumda bırakmıştır.⁵ Orta Asya ülkeleri bir yandan SSCB tarafından hiçbir kabile, boy ya da etnik yapı dikkate alınmadan çizilen sınırlarında bir ulus oluşturma mücadelesi verirlerken,

² Hakkı Büyükbaş, “Şanghay İşbirliği Örgütü”, (Şaban Çalıış, Birol Akgün, Önder Kutlu eds.), *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2006, s. 558.

³ Dünya petrol rezervleri 2015 yılı tahminlerine göre 1.700 milyar varil civarındadır. Bu toplam rezerv içerisinde ŞİÖ üyelerinin (RF, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan) yeri 135 milyar varil kadardır. ŞİÖ gözlemci ülkeleri (Afganistan, İran, Moğolistan, Hindistan, Pakistan) de dâhil edildiğinde bu rakam yaklaşık 300 milyar varil olmaktadır. Yine 2015 yılı tahminlerine göre dünya doğal gaz rezervleri ise yaklaşık 200 milyar metreküp olup, ŞİÖ üyeleri yaklaşık 53 milyar metreküplük bir rezerve sahiptir. ŞİÖ gözlemci üyeleri de dâhil edildiğinde rezerv miktarı 90 milyar metreküp civarında olmaktadır ki bu rakam dünya toplam doğal gaz rezervinin %45'ine tekabül etmektedir.

2015 yılı güncel petrol rezervleri tahminleri için bkz; <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2244rank.html>>.

2015 yılı güncel doğalgaz rezervleri tahminleri için bkz; <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2253rank.html>>.

⁴ SSCB'nin dağılması sonrasında kurulan RF, dış politika sahasını Batı yerine kendi yakın çevresi olarak belirlemiş ve yürütülen bu politikaya “yakın çevre” (Blijniye Zarubejje/Near Abroad) politikası denmiştir. Yakın çevre olarak bahsedilen coğrafya Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya olup RF öncelikle bu bölgelerde hâkim güç olma amacı gütmüştür. Bu amaçla RF, bölge ülkeleri ve bu bölgelere yakın ülkelerle (Çin, Türkiye, İran, Hindistan) yakın ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Detaylı bilgi için bkz; SDE, “Yeni Rusya Raporu”, 2010; Rywkin, 2003; Akarlan, 1994.

⁵ İrfan Kaya Ülger, “SSCB Sonrası Orta Asya ve Avrupa Birliği'nin Bölgeye Bakışı”, <<http://www.jeopolsar.com/4.htm>>, (Erişim tarihi: 24.05.2006).

bir yandan da yıllarca kendisine eklenerek yaşadıkları RF karşısında bağımsızlıklarını ve kendi ayakları üzerinde durabildiklerini ispat etme çabası içinde olmuşlardır.

Değişen dünya konjonktüründe, Orta Asya'ya Batı'nın ve özellikle Amerika'nın ilgisinin artmasıyla, bölgeyi kendi nüfuz alanı olarak ilan eden ve bunu her fırsatta yineleyen Rusya'nın ve bölgede yeni bir ekonomik güç olarak beliren Çin'in ilgisi de Orta Asya'da yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede, yıllardır ilişkileri problemlili olan ve aynı bölgede liderliğe oynayan iki büyük güç Rusya ve Çin, 1990'ların ikinci yarısından itibaren aralarındaki sorunları çözebilecekleri ve bölgeye yönelik emellerini gerçekleştirebilecekleri bir işbirliği platformu arama çabası içerisine girmişlerdir.

Özellikle RF, kendisini SSCB'nin halefi olarak görmüş ve bu nedenle SSCB'nin etki sahasında tekrar en etkili ülke olma uğraşında olmuştur. RF'nin 1993 yılında kabul ettiği *yakın çevre doktrini*, eski Sovyet cumhuriyetlerini RF etrafında birleştirerek küresel bir güç oluşturmaları esasına dayanmaktadır.⁶ Dolayısıyla bu doktrine göre RF, eski SSCB topraklarını kendi nüfuz alanı olarak görmektedir. Amerikan hegemonyasının bölgede kendisini hissettirmeye başladığı bir ortamda⁷ Rusya ve Çin, bölgede pek çok nedene bağlı olarak meydana gelen istikrarsızlıkların faturasını yine kendilerinin ödediklerinin farkına varmışlardır.

11 Eylül saldırıları, ABD ve bütün dünya için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Başta ABD olmak üzere dünya genelinde terör algısı değişmiş, terörle dünyanın her yerinde mücadele etme yöntemi genel kabul gören bir aksiyoma dönüşmüştür.

ABD'nin bu tarihten itibaren bölge ülkeleriyle askerî, ekonomik ve siyasî ilişkiler geliştirmesi ve bu bağlamda Kafkaslar ve Orta Asya ile ilgilenmesi, RF'nin yeni yeni oluşturmaya çalıştığı yakın çevre politikasını olumsuz etkilemiştir.⁸

⁶ Pavel K. Baev, "The Russian Army in a Time of Troubles", London: Sage, 1996, p. 35.

⁷ Wishnick, Elizabeth, "Growing US Security Interests in Central Asia", Strategic Studies Institute of the US Army War College, No. 101, 2002, pp. 3-6.

⁸ Kamer Kasım, "11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları", Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, 2006, C. 1, No: 1, s. 36.

3. Bölge Ülkelerini Şanghay İşbirliği Örgütü'nü Kurmaya Sevk Eden Süreç

SSCB'nin dağılması ile Varşova Paktı'nın geçerliliğini yitirmesi sonrasında, büyük ekonomiler başta olmak üzere pek çok ülkenin gözü Orta Asya'ya çevrilmiştir. İşbirliği, dayanışma ve stratejik ortaklık gibi kavramlar etrafında şekillenen söylemler, bölgeyle ilgilenen ülkelerin amaçlarını gizleyememiş; geçmişte olduğu gibi bölge ile ilgilenilmesinin gerçek nedeni, büyük güçler arasındaki ekonomik çıkarlar olarak belirmiştir.

SSCB'nin ardılı olarak ortaya çıkan RF öncelikle kendini toparlama, ekonomisindeki açıkları kapama ve Rus halkının huzur ve refahını yeniden sağlama hedeflerine kısa sürede ulaşmayı başarmıştır. Ancak RF'nin Çin ile gerek Soğuk Savaş döneminin "komünizm" merkezli ideolojik tartışmaları, gerekse iki ülke arasındaki sınır güvenliğinden kaynaklanan anlaşmazlıkları bölgede istikrarsızlık ve gerginliklere neden olmuştur. Bu nedenle RF, dağılan SSCB'nin izlemeye başladığı Çin ile yakınlaşma stratejisini devam ettirerek 1990'lardan sonra bu çabalarının sonuçlarını almaya başlamıştır.

RF ve Çin yakınlaşmasının arka plânını oluşturan sınır anlaşmazlıkları, ekonomik çıkarlar ve bölgedeki ABD varlığına karşıtlık gibi nedenlere ilaveten RF, NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişlemesini tehdit olarak algılamış, Çin de ABD'nin insan hakları konusundaki baskısından ve Tayvan'la olan ticaretinden rahatsızlık duymuştur.⁹ RF cephesinde Çin ile işbirliğinin güçlendirilmesi, mevcut Rus siyasetinin başlıca itici gücü olarak görülmüştür.¹⁰

ABD'nin artan askerî müdahaleciliği ile dünya egemenliğini tek elden yürütme çabasını dikkatle izleyen Çin,¹¹ RF'nin de bölgedeki ABD varlığından rahatsızlığı ile gelen yakınlaşma sinyallerine olumlu yanıt vermiştir. Zikredilen tüm bu nedenler, daha önceleri birbirlerini tehdit olarak gören Moskova ve Pekin'in giderek gelişen bir işbirliğine doğru ilerlemelerinin önünü açmıştır. Netice itibarıyla, RF ile Çin arasında gerçekleşen bu çok yönlü yakınlaşma Eylül 1994'te "Yapıcı Ortaklığa"

⁹ Selçuk Çolakoğlu, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin", Uluslararası İlişkiler, Bahar 2004, C.1, Sayı:1, s.175.

¹⁰ V Alexey oskressenski, "Rusya'nın Dış Siyaset Seçkinlerinin Çin'i Algılaması", Issues and Studies, 1997, No: 3, p. 18.

¹¹ Büyükbaş, age, s. 557.

(constructive partnership), Nisan 1996'da da "Stratejik Ortaklığa" (strategic partnership) dönüşmüştür.¹²

RF ve Çin arasında cereyan eden bu yakınlaşmayı diğer Orta Asya ülkeleri de yakından takip etmiştir. Bölgenin henüz bağımsız ama zayıf ülkeleri, kendi açılarından bir durum değerlendirmesi yaparak Orta Asya'da kurulması düşünülen böyle bir oluşumun kendileri açısından bir avantaj oluşturacağına inanmışlardır.¹³ Batı'nın üstünlüğüne karşı çıkan ve kendilerinin merkezde yer alacağı yeni bir dünya düzeni oluşturmak isteyen Çin ve RF'nin Orta Asya ile sınırdaş ve komşu konumları, Orta Asya Cumhuriyetleri açısından önemli bir güvenlik sorunu doğurmuştur. Bu cumhuriyetler de güvenliklerini hem RF ve Çin ile ilişkilerini geliştirerek, hem de ülkelerinde ABD'nin askerî faaliyetlerine izin vererek sağlama eğiliminde olmuşlardır.¹⁴

Sınırdaş bölge ülkelerinin güvenlik kaygılarının zirvede olduğu bir dönemde RF'nin Çeçenistan, Çin'in Doğu Türkistan ve Orta Asya devletlerinin ise radikal İslamcı örgütlere ilişkin sıkıntıları ülkeler arasındaki güvenlik işbirliği çalışmalarının önemli dinamikleri olarak göze çarpmaktadır.¹⁵ Bölgenin güçlü ve zayıf devletlerini bir araya getiren bölgesel işbirliği çabalarının ikincil önemdeki nedeni ise ekonomiktir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, RF ve Çin ekonomik çıkarları için birbirleriyle daha da yakınlaşıırken diğer Orta Asya ülkeleri de sahip oldukları yeraltı kaynaklarını korumak, geliştirmek ve bunların üretimini yaparak dünya pazarlarına güvenli bir biçimde ulaştırılmasını sağlamak amacıyla olmuşlardır.

Bu koşullar altında, Orta Asya ülkelerinin sınırlarını korumak, ekonomilerini geliştirmek ve diğer ülkelerle problemlerini çözümlenmek şeklinde beliren ihtiyaçlarına cevap olarak bölgesel bir örgüt olan Şanghay Beşlisi Nisan 1996'da Çin'in Şanghay kentinde Çin, RF, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında imzalanan anlaşma ile kurulmuştur.¹⁶

¹² Çolakoğlu, age, s. 175.

¹³ Pan Guang, "Shanghai Cooperation Organization: Challenges, Opportunities and Prospects", (Elizabeth Van Wie Davis, Rouben Azizien eds.), *Islam, Oil and Geopolitics: Central Asia After September 11*, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2007, pp. 234-235.

¹⁴ Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), *SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament and International Security*, New York: Oxford University Press, 2007, p. 190.

¹⁵ Gürol Kırac, "Çin'in Orta Asya Stratejisi", <<http://www.jeopolsar.com/14.htm>>, (Erişim tarihi: 16.06.2006).

¹⁶ Çolakoğlu, age, s. 178.

Başlangıçta, sınır bölgelerinde güvenliği artırmak ve kuvvet indirimi hususlarını düzenlemek amacıyla gerçekleştirilen görüşmeler, zamanla çok yönlü politika, güvenlik, diplomasi, ticarî-ekonomik, kültürel ve diğer başka alanlarda da karşılıklı işbirliğine genişletilmiştir.

Şanghay Beşlisi ülkelerinin ortaklaşa çabaları sonucunda somut sonuçlar elde edilerek Çin'in dört komşu ülke ile sınır sorunlarının çözümüne ilişkin süreç başlatılmıştır. Bu anlamda örgüt terörizm, bölücülük ve aşırılıkla mücadelede, bölgenin güvenlik ve istikrarının korunmasında, üye devletlerarasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde ve sonuç itibarıyla tüm dünya ölçeğinde kalkınma ve barışın sürdürülmesine hizmet etmede önemli bir bölgesel güç haline gelmiştir.

4. Şanghay Beşlisi'nden Şanghay İşbirliği Örgütü'ne

Rusya, Çin ve bağımsız üç Orta Asya ülkesi gerek ortak hedeflere ulaşmak, gerek aralarındaki problemleri çözüme kavuşturmak ve gerekse de özel amaçlarına ulaşabilmek için 1996 yılında kurdukları Şanghay Beşlisi'nin her yıl devlet başkanları düzeyinde gerçekleştirilen zirve toplantıları ve bu zirvelerde alınan kararlar, örgütün genel çerçevesini anlamak ve temel hedeflerini iyi okuyabilmek açısından oldukça önemli metinlerdir. Zirveler, Şanghay Beşlisi'nin kurumsal yapısını ve kuruluş amacını oluşturmuş, bu zirvelerde bir nevi örgütün anayasası oluşturulmuştur. Her zirve çok çeşitli ve bir öncekinden daha kapsamlı konuları ihtiva etmiş ve kendisinden sonraki zirvenin altyapısını oluşturmuştur.

26 Nisan 1996 tarihli Şanghay Zirvesi'ni rotasyon usulüne göre 1997 Moskova, 1998 Almatı, 1999 Bişkek ve 2000 Duşanbe Zirveleri takip etmiştir. Beş yıl içerisinde beş üye devletin başkentlerinde düzenlenen zirvelerle Şanghay Beşlisi'nin kurumsal yapısı büyük oranda tamamlanmıştır. Bunlardan 1999 tarihli Bişkek Zirvesi örgüt bünyesinde bir *Anti-Terör Merkezi* kurulmasının kararlaştırıldığı ve zirve sonunda ilan edilen *Bişkek Deklarasyonu*¹⁷'nda terörizme karşı mücadeleye özel önem atfedildiği zirve olmuştur.

Rotasyonda sıra tekrar Çin'e geldiğinde 15 Haziran 2001 tarihinde düzenlenen Şanghay Zirvesi, Şanghay Beşlisi'ne Özbekistan'ın katılımının

¹⁷ Bişkek Deklarasyonu, imzacı devletler tarafından 3 Eylül 1999'da BM Genel Sekreterliği'ne bir mektupla iletilmiştir. Bişkek Deklarasyonu için bkz. (United Nations, 1999). Ayrıca bkz. <<http://dlib.eastview.com/browse/doc/137643>>.

onaylandığı ve bu katılımı birlikte örgütün isminin Şanghay İşbirliği Örgütü olarak değiştirildiği zirve olmuştur.

Örgütün 2001'den sonra düzenlediği zirvelere Şanghay İşbirliği Örgütü Liderleri Zirvesi adı verilmiştir. Özbekistan'ın katılımıyla birlikte örgütün bir işbirliği örgütü olarak nitelendirilmesi bu oluşumun yeni üye alımlarına açık olduğu göstermiştir. Bu bağlamda, 2004 yılındaki Taşkent Zirvesi'nde Moğolistan'a, 2005 yılındaki Astana Zirvesi'nde ise İran, Hindistan ve Pakistan'a, son olarak 2011 yılındaki Astana Zirvesi'nde ise Afganistan'a gözlemci üye statüsü verilmiştir.

5. Şanghay İşbirliği Örgütü

Şanghay Beşlisi zirve toplantılarının altıncısı, 2001 yılında Çin'in Şanghay kentinde düzenlenmiştir. Geline son noktada Şanghay İşbirliği Örgütü; Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan altı üyeli bir bölgesel işbirliği teşkilatıdır.

Zirvede imzalanan ŞİÖ Kuruluş Deklarasyonu'na göre örgütün temel hedefleri; üye ülkeler arasında dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri ile karşılıklı güveni sağlamaktır, bölgesel barış, güvenlik ve istikrarı sağlamak ve korunması için çoklu işbirliğini geliştirmek, yeni tehditlere karşı ortak hareket etmek ve üye ülkelerin ekonomik büyümeleri ve sosyal-kültürel gelişimlerini desteklemektir.¹⁸ Bu hedefler doğrultusunda ŞİÖ, üyeleri arasındaki işbirliğini pek çok alanı kapsayacak şekilde genişletmiştir.

Örgütün kurulmasından kısa süre sonra gerçekleşen 11 Eylül saldırıları, hegemonyasını tüm dünyaya kabul ettirmek isteyen ABD'nin bu söylemini hayata geçirmesi için büyük bir fırsat olmuştur. Bu tarihten itibaren ABD uluslararası hukuku ya da dünya kamuoyunun tepkisini umursamayarak terörist saldırılardan sorumlu tuttuğu Afganistan'ı işgale başlamıştır.

Afganistan'daki İslami eğilimlerin dünyanın süper gücüne saldırıda bulunduğu iddiası ile yola çıkan ABD, bunu fırsat bilerek bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Bu çerçevede, bölge ülkeleri ile asker bulundurmak ve askerî üs açmak için bir dizi anlaşmalar imzalamıştır.¹⁹ 2001 yılında Özbekistan'da Hanabad, Kırgızistan'da ise Manas-Gansi askerî üsleri açılmıştır. RF ve Çin'in Özbekistan'a yönelik telkinleri neticesinde

¹⁸ Logvinov, Gregory, "The Shangay Cooperation Organization: A New Qualitative Step Forward on the Results of the SCO Summit in St. Petersburg", Far Eastern Affairs, 2002, Vol. 3, No: 3, p. 21.

¹⁹ Büyükbaş, age, s. 561.

Hanabad üssü 2005'te kapatılmıştır.²⁰ Bu kapatma kararının alınmasında 12-13 Mayıs 2005 tarihlerinde Özbekistan'ın Andican kentinde yaşanan protesto gösterilerine sert bir şekilde müdahale ederek yüzlerce kişinin ölümüne yol açan Özbekistan yönetimine yönelik ABD eleştirilerinin rolü de büyük olmuştur. Özbekistan'ın ardından Kırgızistan'daki Manas üssünün de 2009'da kapatılması kararlaştırılmıştır.²¹

Ancak, küresel sistemde bir milat olarak kabul edilen 11 Eylül saldırıları ve sonrasında ABD'nin Orta Asya'da askerî üsler edinmek suretiyle yerleşmesi, Moskova ve Pekin'in beklemedikleri bir gelişme olarak karşlarına çıkmıştır.²² Bu beklenmedik gelişme karşısında Rusya ve Çin bir müddet durum değerlendirmesi yaparak beklemede kalsalar da sonrasında kendi içlerindeki siyasî muhalefete ve ayrılıkçı hareketlere gözdağı vermek üzere ABD'nin bölgedeki faaliyetlerini haklı buldukları yönünde demeçler vermişlerdir.

Fakat ABD'nin Afganistan'a müdahalesinden kısa bir süre sonra gelen Irak işgaline (2003) RF ve Çin başta olmak üzere bölge ülkelerinden de ABD'ye itirazlar yükselmiştir. Bu itirazlar, RF ve Çin'in ŞİÖ'yü kuvvetlendirmek yönünde adımlar atmasına neden olmuştur. Bu uluslararası ortamda, ŞİÖ'nün ele aldığı başlıca konular ise “terörizm ve dış tehdit nedeniyle bölge istikrarının bozulma olasılığı ve küreselleşme süreci yaşayan dünyanın ekonomik sorunları” olmuştur.²³

6. Şanghay İşbirliği Örgütü Zirveleri

Şangay İşbirliği Örgütü Liderler Zirveleri 14 Haziran 2001-Şanghay, 07 Haziran 2002-St. Petersburg, 29 Mayıs 2003-Moskova, 17 Haziran 2004-Taşkent, 05 Temmuz 2005-Astana, 15 Haziran 2006-Şanghay, 16 Ağustos 2007-Bişkek, 28 Ağustos 2008-Duşanbe, 16 Haziran 2009-Yekaterinburg, 11 Haziran 2010-Taşkent Zirvesi, 15 Haziran 2011-Astana, 07 Haziran 2012-Pekin, 13 Eylül 2013-Bişkek, 12 Eylül

²⁰ Manavoğulları, Esra, “Uluslararası İlişkiler Çerçevesinde ABD Dış Politikasında Orta Asya ve Kırgızistan”, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=686:uluslararası-likiler-cercevesinde-abd-d-politikasnda-orta-asya-vekrgezistan&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149>, (Erişim tarihi: 20.05.2010).

²¹ Demirtepe, Turgut, “Moskova'dan ABD'ye Orta Asya Çalımı”, <<http://www.usakgundem.com/yazar/1132/moskova%E2%80%99danabd%E2%80%99ye-orta-asya-%C3%A7alimi.html>>, (Erişim tarihi: 17.02.2009).

²² Kıracı, Gürol, “Doğu'nun NATO'su”, <<http://www.tusam.n/makaleler.asp?id=188&sayfa=19>>, (Erişim tarihi: 17.08.2009)

²³ Hasret Çomak, “Küresel Kutuplaşma Çerçevesinde Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Geleceği ve Bu Durumun Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri”, <<http://www.tasam.org/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=159>>, (Erişim tarihi: 01.06.2006).

2014-Duşanbe ve son olarak 10 Temmuz 2015-Ufa Zirvesi olarak her sene düzenli olarak gerçekleştirilmiştir.

Tüm bu zirvelerin sonunda imzalanan anlaşma metinlerinde ısrarla altı çizilen ve sıklıkla üye ülkeler arasında dayanışmanın gerekliliğine atıfta bulunulan konular, örgütün üç şer olarak tanımladığı terör, aşırılık ve ayrılıkçılık ile mücadele olmaktadır. Bu metinlerdeki terör ve aşırılık kavramları ile Orta Asya ülkeleri için tehdit oluşturan İslami akımların, ayrılıkçılık kavramı ile ise Çin'den ayrılmak isteyen Doğu Türkistan ve Rusya içinde bağımsızlık mücadelesi veren Çeçenistan'ın kastedildiği açıktır.

Bu doğrultuda, ŞİÖ üyesi ülkeler için örgütün kurumsallaşması yönünde atılan ilk adım 2004 tarihli Taşkent Zirvesi'yle Taşkent'te bir *Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi (RATS)* kurulması olmuştur. Avrasya'da *renkli devrimlerin*²⁴ yaşandığı bir dönemde gerçekleştirilen 2005 tarihli Astana Zirvesi'nin en önemli özelliği, ŞİÖ'nün Orta Asya'nın güvenliğini ve istikrarını sağlayıcı temel aktör olarak tanımlanması olmuş ve zirvede RATS'ın etkin bir biçimde kullanılmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır.²⁵

Bu mekanizma 2012 yılındaki zirveyle daha da genişletilerek üç şerrin yanı sıra yasadışı uyuşturucu, göç ve insan ticareti, 'hacker'lık, finans spekülörleri ve renkli devrim trolleri gibi yeni nesil suçlara karşı bir *Evrinsel Merkez* kurulması konusunda üye ülkeler arasında uzlaşa sağlanmıştır.²⁶

ŞİÖ üyesi ülkeler, zirvelerde güvenlik alanının yanı sıra ekonomi alanındaki işbirliğini de artırma yönünde beyanlarda bulunmuşlardır. Yeryüzündeki petrolün %25'ini, doğalgazın %50'sini, kömürün %35'ini ve uranyumun %50'sini bünyesinde barındıran ŞİÖ, sahip olduğu ekonomik potansiyelin oldukça gerisinde olmasına rağmen üye ülkeler arasındaki

²⁴ Renkli devrimler, 22 Kasım 2003'te Gürcistan'da gerçekleşen "Gül Devrimi/Kadife Devrim" ile başlayıp SSCB hinterlandında yaşanan bir takım halk hareketlerini temsilen kullanılan bir ifadedir. Gürcistan'daki Gül devriminden sonra Ukrayna'da Turuncu Devrim, Kırgızistan'da Lale Devrimi yaşanmış; Özbekistan'da yapılmak istenen Menekşe Devrimi ise başarısız olmuştur. Bu devrimler, Batı ülkelerince demokratikleşme hareketleri olarak tanımlanırken Rusya başta olmak üzere Asya ve Latin Amerika ülkelerinde ise yeni bir müdahale aracı olarak Batılı ülkelerce kısırtılan ve finanse edilen "işyanlar" olarak adlandırılmıştır. Renkli devrimlere ilişkin kapsamlı bir editöryel kitap için bkz. (Oğan, 2006).

²⁵ Pan Guang, "Shanghai Cooperation Organization: Challenges, Opportunities and Prospects", (Elizabeth Van Wie Davis, Rouben Azizien eds.), *Islam, Oil and Geopolitics: Central Asia After September 11*, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2007, pp. 234-235.

²⁶ Ferit Temur, "Yükselen Asya'da Şanghay İşbirliği Örgütü: Dünü, Bugünü, Yarını", SDE Yayınları, Ankara, 2015, s. 31.

ticaret hacminin gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Bu işbirliğinin daha da artırılabilmesi amacıyla 2006 yılında İş Dünyası Konseyi kurulmuş, 2013 yılında da ŞİÖ Enerji Kulübü'nün kurulması amacıyla bir mutabakat belgesi imzalanmıştır.

Zirvelerde ayrıca, genişleme sinyalleri verilirken 2004'te Moğolistan, 2005'te İran, Hindistan ve Pakistan, 2011'de ise Afganistan ŞİÖ'ye *gözlemci üye* olarak kabul edilmiştir. 2012'de Pekin'de düzenlenen zirvede Türkiye'ye diyalog ortağı statüsü verilmesi onaylanmıştır.²⁷

Şangay İşbirliği Örgütü Liderler Zirveleri'nin sonuncusu olan 2015 tarihli Ufa Zirvesi'nde ise Hindistan ve Pakistan'ın örgüte tam üyeliğe kabul edilmeleri kararlaştırılmış olup, 2016'da düzenlenecek olan bir sonraki zirvede bu iki ülkenin üyeliklerinin onaylanması beklenmektedir.²⁸ ŞİÖ'nün gelecekte nasıl bir örgüte dönüşeceğine ve bölgesel/küresel dengeleri nasıl etkileyeceğine dair tüm senaryolar günümüzde bu iki ülkenin örgüte üye olup olmayacakları noktasında kilitlemiş durumdadır.

Tablo: Şanghay İşbirliği Örgütü'nde Ülkelerin Statüleri

Tam Üye Ülkeler	Gözlemci Üye Ülkeler	Diyalog Ortağı Ülkeler
Rusya	Afganistan	Belarus
Çin	Moğolistan	Sri Lanka
Kazakistan	İran	Türkiye
Kırgızistan	Hindistan	
Tacikistan	Pakistan	
Özbekistan		

7. ŞİÖ'nün Kurumsal Yapısı

Temel organları 2003'te Moskova Zirvesi'nde belirlenen ŞİÖ'nün kurumları 2004'te çalışmalarına başlamıştır. Buna göre, ŞİÖ'nün beş temel organı olarak Devlet Başkanları Konseyi, Hükümet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Bakanlar Konferansı, Ulusal Koordinatörler Konseyi'nin yanı sıra Sekreteryası ve Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi bulunmaktadır.

²⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, <<http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>>, (Erişim tarihi: 30.12.2015).

²⁸ Wikipedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/Shanghai_Cooperation_Organisation>, (Erişim tarihi: 27.12.2015).

7.1. Devlet Başkanları Konseyi

ŞİÖ'nün en yüksek organıdır. ŞİÖ'nün temel aktivitelerini belirleme ve yönlendirme, hedeflerini tanımlama gibi amaçları vardır. Devlet Başkanları Konseyi, ŞİÖ'nün diğer ülkelerle ve uluslararası örgütlerle hangi alanlarda işbirliğine gideceğine, uluslararası sorunlar karşısında ŞİÖ'nün nasıl tavır takınacağına karar verir. Devlet Başkanları Konseyi her yıl düzenli bir şekilde genellikle Haziran ayında Rus alfabetik sırasına göre sıralı biçimde üye ülkelerde toplanmaktadır. Dolayısıyla her sene Konseyin toplandığı ülke bir seneliğine ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyi'nin Başkanı olmaktadır.

7.2. Hükümet Başkanları Konseyi

Hükümet Başkanları Konseyi'nin en önemli görevi ŞİÖ bütçesini kabul etmektir. Ayrıca ŞİÖ'nün faaliyet alanları dâhilinde özel alan olarak adlandırılabilen ortak faaliyetleri (özellikle ekonomi alanında) belirlemek de Hükümet Başkanları Konseyi'nin görevlerindedir. Hükümet Başkanları Konseyi'nin Başkanı da Devlet Başkanları Konseyi'nin Başkanı gibi bir yıllığına rotasyon usulüne göre seçilmektedir. Ancak Hükümet Başkanları Konseyi ile Devlet Başkanları Konseyi farklı rotasyonlarda uygulanmakta, böylece her iki konseyin başkanının aynı ülkeden olması önlenmiş olmaktadır.

7.3. Dışişleri Bakanları Konseyi

Dışişleri Bakanları Konseyi uluslararası sistemde yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri oluşturmak, ŞİÖ'nün *ortakproblem* olarak algıladığı sorunlara çözüm bulmak ve Devlet Başkanları Konseyi'nin toplanması öncesinde gerekli hazırlıkları yerine getirmekle görevlidir. Dışişleri Bakanları Konseyi, Devlet Başkanları Konseyi'nin toplanmasından bir ay önce toplanır ve Devlet Başkanları Konseyi'nde görüşülecek konuları belirler.

7.4. Bakanlar Konferansı

Bakanlar Konferansı, belirgin konuların üye devletlerin ilgili bakanlıklarınca ele alındığı, hazırlanan raporların tartışıldığı, yukarıda bahsedilen üç Konsey'e de gerektiğinde uzman görüşleri ileten bir mekanizmadır. Gelecek zamanlarda Bakanlar Konferansı'nın kendine ait bir örgütlenme yapısına kavuşması ve Savunma, Ekonomi, Taşımıcılık ve Kültür Bakanlıkları Daireleri kurulması plânlanmaktadır.

7.5. Ulusal Koordinatörler Konseyi

ŞİÖ'nün koordinatörü ve rutin faaliyetlerin yönetici organıdır. Yılda en az üç kere toplanır. Ulusal Koordinatörler Konseyi, Devlet Başkanları Konseyi'nin Başkanının tâbi olduğu ülke tarafından atanan Ulusal Koordinatör tarafından yönetilmektedir.

7.6. Sekreteryaya

Sekreteryaya, ŞİÖ'nün organizasyon-teknik ve bilgi servisi faaliyetlerini yürüten ve sürekli çalışan yürütme organıdır. ŞİÖ Sekreteryası Ocak 2004'ten itibaren Pekin'dedir. Sekreteryaya'nın temel görevleri ŞİÖ faaliyetlerinin örgütsel ve teknik altyapısını, ŞİÖ dokümanlarının kodifikasyonunu ve ŞİÖ'nün yıllık bütçesini hazırlamaktır. ŞİÖ Sekreteri, Devlet Başkanları Konseyi tarafından üç yıllığına atanmaktadır. Genel Sekreter Kiril alfabesine göre sıralanan ülkelerden rotasyon usulünc ve bir daha tayin edilmemek kaydıyla atanmaktadır. ŞİÖ'nün hâlihazırdaki Genel Sekreteri, Rusya Federasyonu'ndan Dmitriy Fedorovich Mezentsev'dir.²⁹

7.7. Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi (RATS)

Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi, ŞİÖ'nün en önemli organlarındadır. Başlangıçta Merkezin Bişkek'te olması öngörülmüşse de Mayıs 2003'te düzenlenen Moskova Zirvesi'nde ŞİÖ Sekreteryası'nın Pekin'de, Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi'nin ise Taşkent'te olması kararlaştırılmıştır.³⁰

Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi Ocak 2004'te faaliyete geçmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere RATS'ın temel görevi, ŞİÖ üyesi devletlerarasında terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılık faaliyetlerine karşı ortak hareketi koordine etmek ve yürütmektir.

RATS, bir Konsey ve Yürütme Komitesi'nden oluşmaktadır. Konsey RATS'ın karar alma merkezi ve ana organı konumundadır. Yürütme Komitesi ise RATS'ın rutin faaliyetlerini yerine getirmekte ve RATS'ı temsil etmektedir. Günümüz RATS Temsilcisi olarak Ocak 2016'da görevi Zhang XİNFENG'den teslim alan Yevgeniy Sergeyevich SYSOYEV,³¹ 2018 yılına kadar bu görevi yürütecektir.

²⁹ SECTSCO, <<http://www.sectSCO.org/EN123/secretary.asp>>, (Erişim tarihi: 30.12.2015).

³⁰ Mehmet Hasgüler ve Mehmet Uludağ, *Devletlerarası ve Hükümet-Dışı Uluslararası Örgütler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 240.

³¹ RATS, <<http://www.ecrats.org/en/about/management/5189>>, (Erişim tarihi: 10.03.2016).

RATS, ŞİÖ üyesi ülkelerin terörle mücadele konusundaki güç, imkân, tecrübe ve yöntemlerini bir araya getirmesiyle bölgedeki mevcut problemlerin çözümüne katkıda bulunacağına dair umut vaad etmektedir. Ayrıca RATS ile ŞİÖ üyesi devletler Orta Asya başta olmak üzere Asya'daki terör eylemlerine karşı ortak müdahale kabiliyeti kazanırken diğer taraftan da bölgeye “terörle mücadele” adı altında müdahale etmek isteyen bölgedışı (özellikle ABD) güçlerin etkisini azaltma imkânına da kavuşabilecektir.

8. Örgüte Üye Ülkeler İçin ŞİÖ'nün Anlamı

8.1. Rusya Federasyonu ve ŞİÖ

Arka bahçesindeki etkisini ve hayatî çıkarlarını devam ettirmek ve bölgedeki jeopolitik varlığını kuvvetlendirmek amacıyla olan RF'nin bölgeye yönelik önceliklerini stratejik enerji kaynaklarına ulaşımın sağlanması, bölge pazarının kontrolü, bölgedeki Rus diasporasının haklarının korunması, Asya ve dolayısıyla RF'deki istikrarı bozabilecek unsurların (narkotik ve kaçak silah ticareti vb.) çökertilmesi şeklinde sıralamak mümkündür.

Bu çerçevede, Rusya bağımsız birer devlet olarak uluslararası sahnede boy göstermeye başlayan bölge ülkeleri üzerindeki nüfuzunu koruma çerçevesinde ŞİÖ'ye büyük anlamlar yüklemektedir. RF'nin, Soğuk Savaş sonrasında bölgede istikrarı yeniden sağlama eylemlerini aksatabilecek muhalif fikirleri ve istikrarsızlaştırıcı unsurları engelleyebilmesi, ABD ve diğer bölgedışı devletlerin bölgeye yerleşmesine engel olabilmesi açısından ŞİÖ oldukça önemlidir.³² Bölge ülkelerinin sahip olduğu yeraltı zenginlikleri ve enerji kaynakları üzerinde kontrolü sağlamak isteyen ve bu coğrafyada kendisine alternatif bir güç istemeyen Rusya için ŞİÖ, bu anlamda bir araç pozisyonundadır. Sadece jeostratejik açıdan değil ekonomik açıdan da bölge ülkelerine ihtiyacı olan RF, bölge ülkeleri ile ilişkilerini ŞİÖ aracılığıyla oldukça rahat biçimde sürdürmektedir.

Ayrıca, ŞİÖ bünyesinde ayrılıkçılık, aşırıcılık ve terörist faaliyetlere karşı geliştirilen söylem ve alınan ortak kararlar, uzun süredir kendi içerisinde bağımsızlık için mücadele veren Özerk Çeçenistan halkının bu amaca yönelik girişimlerine karşı RF'nin istediği zemini oluşturmasına

³² Sergei Blagov, “Shanghai Cooperation Organization Prepares for New Role”, Eurasia Insight, <<http://www.eurasianerişim tarihi.org/departments/insight/articles/eav042902.shtml>>, (Erişim tarihi: 29.04.2002).

yardım etmektedir. Zira 11 Eylül saldırıları sonrasında başta ABD olmak üzere tüm dünya kamuoyunda oluşan anti-terörizm söylem ve eylemler, Çeçenleri de terörist faaliyetlerde bulunmak ve ayrılıkçılıkla suçlayan RF'nin amaçlarına hizmet etmekte ve ŞİÖ bünyesindeki Bölgesel Anti-Terörizm Merkezi de bu anlamda Çeçenlerin bağımsızlığını kabul etmek istemeyen RF'nin elini kuvvetlendirmektedir.

Son olarak belirtilmesi gereken diğer bir husus da RF'nin ŞİÖ aracılığıyla Çin ile ilişkilerini geliştirme fırsatı bulmuş olmasıdır. Çin'in uluslararası sistemde sözü dinlenir ülke standardına kavuşması ile RF, SSCB sonrası dönemde bölgedeki etkinliğini artırma amacıyla Çin'le rekabet etmek yerine Çin'le birlikte hareket etmeyi amaçlamıştır.³³ Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında gün yüzüne çıkan ABD-Japonya-Tayvan dayanışması ve ortak hareket ittifakına karşı RF-Çin dayanışması pekâlâ RF lehine olacaktır.³⁴

8.2. Çin Halk Cumhuriyeti ve ŞİÖ

Bugün Çin için en önemli sorunlardan biri, özerk haldeki Doğu Türkistan bölgesinde yaşayan Uygurların bağımsızlık istemidir. Bunu “ayrılıkçılık” olarak değerlendiren Çin Hükümeti, Doğu Türkistan Uygurlarının diğer Müslüman ülke halklarıyla birleşme çabalarının olabileceği iddiasıyla bölgeye büyük baskı uygulamakta ve bu çalışmalarını da dünya kamuoyuna ayrılıkçı hareketlere karşı yürütülen faaliyetler olarak sunmaktadır. Çin için terör faaliyetleri denildiğinde akla doğrudan Uygurlar gelmektedir.³⁵

Ayrıca diğer Müslüman ülkelerin de zaman içinde bu bölgeye müdahalede bulunabilecekleri endişesi taşıyan Çin, herhangi bir bağımsızlık hareketine girişilmesi olasılığına karşı ŞİÖ'nün desteğine ihtiyaç duymaktadır.³⁶

ŞİÖ çatısı altında dillendirilen öncelikli meseleler arasında yer alan ve hemen her deklarasyonda muhakkak yerini bulan ayrılıkçı ve terörist faaliyetlere karşı olma durumu, RF'nin Çeçenlere yönelik hareketlerinin

³³ Yom, Sean L., “Power Politics in Central Asia”, <<http://www.asiaquarterly.com/content/view/129/>>, (Erişim tarihi: 22.04.2007).

³⁴ Narayanan, Raviprasad, “China, Terrorism, and the SCO”, Institute for Peace and Conflict Studies Release, <http://www.ipcs.org/China_east_asia_articles2.jsp?action=showView&kValue=316&keyArticle=1009&issue=1009&status=article&mod=a>, (Erişim tarihi: 17.04.2006).

³⁵ Ekrem, Erkin, “Türkiye-Çin İlişkisi: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Çin Ziyareti”, <<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=20&yazi=145>>, (Erişim tarihi: 18.05.2007).

³⁶ International Crisis Group (ICG), “Central Asia: Islamist Mobilization and Regional Security”, Asia Report, No: 14, <<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=1434&l=1>>, (Erişim tarihi: 22.04.2007).

yanı sıra Çin'in de Doğu Türkistan Uygurlarına yönelik faaliyetlerinde temel argüman olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla ŞİÖ, Çin'in Doğu Türkistan Uygurları ile yaşadığı sorunların çözümünde rol alabilecek diğer ülkelerle geniş çaplı işbirliği imkânı sunduğu için örgüte Çin de büyük önem atfetmektedir.

Kuruluşundan itibaren Çin için ŞİÖ'nün ihtiva ettiği bir diğer anlam ise RF ve sınırdaş olduğu diğer Orta Asya ülkeleri ile arasında tarihten ileri gelen sınır anlaşmazlıkları nedeniyle sınıra asker yığınağı yapma maliyetine katlanma zorunluluğuna çözüm getirmesidir. Çin, ŞİÖ sayesinde diğer sınırdaş bölge ülkeleriyle mevcut sorunlarını çözüme kavuşturmayı başarmıştır.

Diğer yandan, bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini de geliştirme çabasında olan Çin, bu amacına ŞİÖ içerisinde büyük oranda ulaşabilmektedir. ŞİÖ sayesinde güvenliğin ve işbirliğinin sağlandığı bir coğrafyada Çin, ekonomi alanında yakaladığı büyüme trendini kontrol edebilme ve sürekliliğini sağlama yolunda oldukça optimum bir ortama sahiptir.³⁷

Hem ihracatının artmasıyla ekonomisinin gelişmesi hem de bölge ülkelerinin ekonomik gelişmelerinin istikrara katkı sağlayacağı düşüncesi, Çin'in ŞİÖ içerisindeki ekonomik faaliyetlerini her geçen gün biraz daha arttırmasının temel nedenidir. Ayrıca, ŞİÖ ekonomik olarak Çin'in hammadde, pazar sorunları ve enerji ihtiyacı ile RF'nin silah pazarı ve teknoloji ihracı sorunu birbirini tamamlayarak geçmişte yapılamayan dostluğa çok sağlam bir ekonomik temel kazandırmıştır.³⁸ Özetle ŞİÖ, RF ve Çin'in jeostratejik çıkarları için bir araya geldikleri, ABD hegemonyasına meydan okuma ve kendilerinin de küresel sistemde önemli birer aktör olarak yer aldıklarını kabul ettirme amacıyla oldukları bir platform olarak belirmektedir.³⁹

Siyasî açıdan halen oldukça etkili olsa da ekonomik anlamda SSCB'nin ihtişamından uzak olan RF'nin askerî-siyasî imkânları ile ekonomik anlamda dünya devleri arasında yer almaya aday Çin'i bir araya getirme fırsatı sunan ŞİÖ'nün uzun vadede her iki ülkenin çok kutuplu dünyanın gerekliliğini öngören politikasına hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

³⁷ Swanström, Niklas, "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", *Journal of Contemporary China*, 2005, Vol. 14, No: 45, p. 571.

³⁸ Hasgüler, age, s. 240.

³⁹ Dmitry Litvinovich, "Why is Karimov on Friendly Terms with the USA?", *Pravda*, 26 Ekim 2001, <<http://newsfromrussia.com/cis/2001/10/27/19339.html>>, (Erişim tarihi: 03.05.2007).

8.3. Orta Asya Cumhuriyetleri ve ŞİÖ

Orta Asya Cumhuriyetleri'nin ŞİÖ'den beklentilerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Dış yatırımlarını arttırmak, Orta Asya'da güvenlik ve istikrarı tesis ederek bütünleşmeye gitmek, bölgesel iktisadî işbirliğini derinleştirmek; terörizm, silah kaçakçılığı, dini aşırılıklar ve narkotik ticaretle mücadele konularında işbirliği; ŞİÖ üyesi devletlerin (özellikle BM Güvenlik Konseyi üyesi olan Çin ve RF'nin) stratejik olanakları çerçevesinde Afganistan'ı problem yumağından istikrarlı bir komşu devlet çizgisine getirmek.⁴⁰

Bağımsızlıklarının ilk yıllarında Orta Asya Cumhuriyetleri'nin hepsinin de ortak problemi diğer ülkelerce bağımsızlıklarının tanınması olmuştur. Böyle bir ortamda, Türkiye Cumhuriyeti birbiri ardına bağımsızlıklarını ilan eden Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ı tanıyan ilk ülke olmuştur. Henüz yeni bağımsız olmaları ve öncelikle tanınma, ardından da ekonomilerini ayakta tutma uğraşı çerçevesinde Türkiye'den gelen tanıma, bu devletler için büyük bir rahatlama sağlamıştır.

Başlangıçta, oldukça duygusal bir atmosferde gelişen Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri ilişkileri zamanla Türkiye'nin bu ülkelerin ihtiyaç duydukları ekonomik-ticarî alışveriş kapasitesini karşılama imkânı bulunmadığının anlaşılmasıyla yerini daha reel politik/realist ilişkilere bırakmıştır. Türkiye'nin dolduramadığı bu alanı kısa zamanda ekonomisini toparlayan RF, ekonomisi canlanan Çin ve bölgeyle ilgilenen ABD, AB, Japonya gibi güçlerin doldurma gayretinde oldukları anlaşılmıştır.

Bağımsızlıklarının ilk yıllarında bu devletler, RF ve Çin arasındaki yakınlaşmayı büyük bir dikkatle izlemişlerdir. RF ve Çin gibi tarihlerinde sürekli çatışmalar yaşamış bu iki büyük devletin yakınlaşması, kendilerinin de komşularıyla çeşitli anlaşmazlıkları bulunan bu devletler için sorunlarını aşabileceklerine dair bir umut ve esin kaynağı olmuştur.

1996'ya gelindiğinde, RF ve Çin arasındaki yakınlaşmaya Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın da dâhil olmasıyla ortak problemlere çözüm arayışı için ŞİÖ'nün kurulmasına giden yola girilmiştir.

⁴⁰ Askhat Kessikbayev, “Şanghay İşbirliği Örgütü: Güvenlik Teşkilatından Bölgesel Kutup'a Doğru?”, <http://tasam.org/tr-TR/Icerik/145/sanghay_beslisinden_sanghay_isbirligi_orgut>, (Erişim tarihi: 10.03.2016).

Bu işbirliğine sıcak bakan ilk devlet, diğer cumhuriyetlere nazaran çok daha geniş topraklara sahip olması, RF ve Çin arasındaki konumu ve oldukça uzun sınırları dolayısıyla komşularıyla sınır problemleri daha fazla olan Kazakistan olmuştur. Kazakistan açısından ŞİÖ'nün en önemli getirisi sınır güvenliğine ilişkindir.

ŞİÖ ile Kazakistan, üye ülkeler arasında sınır güvenliğinin sağlanması sayesinde güvenlik bunalımını gidermeyi amaçlamıştır.⁴¹ Ayrıca Kazakistan, Afganistan ve Tacikistan'daki iç savaşları, terör, uyuşturucu ve silah kaçakçılığını, dinî ve milliyetçi akımları kendi toprak bütünlüğü ve güvenliği açısından tehlikeli bulmaktadır.

Kırgızistan'ın da ŞİÖ'ye yaklaşımı Kazakistan gibi güvenlik ağırlıklıdır. Kırgızistan, ekonomik durumu bölge ülkeleri arasında Tacikistan'dan sonra en kötü olan ülkedir. Bu nedenle Kırgızistan, güvenlik için istenilen düzeyde kaynak ayıramamaktadır. Özellikle Tacikistan ve Özbekistan'la yaşanan Fergana Vadisi sorununda Kırgızistan, ilk etapta sorunun çözülmesinden ziyade sorunun daha da büyümesini engellemeye, savaşıçıl yöntemlere bulaşmamaya özen göstermiştir.

Zaten, Kırgızistan bölgede ikili antlaşmalar yapmak suretiyle kendisini bir nevi güvenlik çemberine almak istemiştir. 1996'da Çin ile imzalanan "Kırgız-Çin Devlet Sınırları Hakkında Antlaşma" ile güvenlik kuşağı oluşturmada önemli bir adım atan Kırgızistan⁴² ŞİÖ ile güvenlik arayışını bir adım ileriye taşımıştır.

Ancak ŞİÖ, Kırgızistan'ın beklentilerine tam anlamıyla cevap verememiştir. Özellikle renkli devrimler yaşanan bir dönemde Kırgızistan'da yaşanan *Lale Devrimi* karşısında RF ve Çin sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. Her ne kadar ABD ve AGİT'in Kırgızistan'ın güvenliğine ilişkin etkisi tartışılır olsa da ŞİÖ, Kırgızistan'da yaşanan halk ayaklanmasında ABD ve AGİT kadar etkili olamamıştır. Buna rağmen Kırgızistan, hâlihazırda güvenliğini ŞİÖ ile temin etme amacından vazgeçmemiştir.

Türk Cumhuriyetlerindeki nüfusun yarısına yakını içinde barındıran ve endüstriyel altyapıya sahip bir ülke olan Özbekistan, ŞİÖ'ye üye

⁴¹ Michel Chossudovsky, "Russia and Central Asian Allies Conduct War Games in Response to US Threats", <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=viewArticle&code=CHO200_60824&articleId=3056>, (Erişim tarihi: 12.06.2006).

⁴² Güler Nermin, "Çin'le Özbekistan Arasında Kırgızistan: Sınır Sorunları", *Stratejik Analiz*, 2001, C. 2, S. 15, s. 57-58.

olarak bölgedeki terör eylemlerinden ve güvensizlikten olabildiğince korunmayı amaçlamıştır.⁴³ Özbekistan'ın üyeliğinin örgüt için farklı bir anlamı vardır. RF ve Çin gibi bölgenin iki büyük gücünü bir araya getiren ŞİÖ'ye bu ülkelerle sınırı olmayan ve doğal olarak sınır problemleri bulunmayan Özbekistan'ın üyeliği örgütün farklı amaçlara da hizmet ettiğini/edeceğini göstermesi bakımından önemli görülmüştür. Böylece, örgüt sadece aralarında sınır problemleri olan ülkelerin buluşma noktası olma görüntüsünden sıyrılarak bölgede istikrar ve refahı tesis etme amaçlı daha büyük çalışmalara önderlik edecek bir yapı arz etmeye başlamıştır. Özbekistan'ın Afganistan'la olan sınırı nedeniyle gerek bölgedeki uyuşturucu ticaretine yakın olması ve gerekse de İslamcı muhaliflerin aktif olduğu bir bölgede bulunması⁴⁴ ŞİÖ'nün yapısal değişiklere gitmesindeki en önemli etken olmuştur.

Son olarak Tacikistan'ın bağımsızlığının hemen akabinde karşı karşıya kaldığı en önemli dış politika sorunu Çin ile olan sınırının belirgin olmamasıdır. Bu durum Tacikistan'ın aleyhine işlemekteydi. ŞİÖ sayesinde Çin, Tacikistan sınırına saygı göstermiş ve 17 Mayıs 2002'de Çin ile Tacikistan arasındaki sınırın netleştirilmesine dair bir antlaşma imzalanmıştır. Bugün Tacikistan, ŞİÖ üyeliği sayesinde egemenliğini korumasının önündeki en büyük sorunu halletmiş görünmektedir. Dolayısıyla Tacikistan'ın ŞİÖ'den memnuniyeti en yüksek ülke olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

9. Sonuç

Bugün ŞİÖ'nün geleceğine ilişkin tartışmalar, üyeleri olan RF ve Çin'in varlığıyla örgütün bölgesel ve küresel bir güç olarak etkili olabileceğine yönelik olumlu inanç ile kurumsal yapısını henüz tamamlayamamış olması ve üyeleri arasındaki çıkar çatışmalarına yönelik olumsuz bakış etrafında şekillenmektedir. ŞİÖ'nün geleceğine ilişkin projeksiyonların çıkış noktası, üye devletlerin örgütten beklentileri ve ulusal çıkar algılamalarındaki farklılıklardır.

RF'nin ŞİÖ'den beklentisi, eski SSCB hinterlandına yeniden hegemon güç olabilmektir. Orta Asya'nın zengin kaynaklarından istifade edip *de facto* denetimini ele geçirme isteği, RF nazarında ŞİÖ'yü oldukça önemli

⁴³ Yom, agm, (Erişim tarihi: 22.04.2007).

⁴⁴ Jean Daly, "Shangay Five Expands to Combat Islamic Radicals", <<http://www.janes.com/security/international>>, (Erişim tarihi: 11.02.2007).

kılmaktadır. Özellikle Orta Asya ile RF'nin müşterek tarihi, Orta Asya egemenliği için RF'ye avantaj ve haklılık sağlamaktadır.⁴⁵

Çin, ŞİÖ'ye RF'ninkine benzeyen ancak daha farklı bir açıdan bakmaktadır. Ekonomisinde yaşadığı muazzam büyüme oranlarına paralel olarak enerji kaynaklarına olan ihtiyacının gün geçtikçe artması ve Orta Asya'nın tam anlamıyla bir enerji merkezi olması Çin'in bu coğrafyada hegemon güç olma amacını pekiştirmektedir.

RF'nin ekonomide liberal değerleri uyguluyor olmasına benzer şekilde, özellikle bölgedeki ülkelerin Çin ile benzer bir politik değişim süreci içerisinde olmaları ve liberal değerlerle tanışıyor olmaları, bölge ülkeleri ile Çin arasında önemli bir ortak payda oluşturmaktadır.⁴⁶

Orta Asya Cumhuriyetleri ise ŞİÖ'yü öncelikle sınır güvenliklerini teminat altına almayı sağlayan bir kalkan olarak görmekle beraber siyasî istikrarın, iç asayişin ve ekonomik refahın sağlanması için ŞİÖ'deki işbirliğinden faydalanmayı arzulamaktadırlar.

Üye devletlerin ŞİÖ'ye bakışlarındaki çatışmalar ve farklılıklar göz önünde bulundurularak ŞİÖ'nün geleceğine ilişkin iki farklı tahmin yürütülebilir: Bunlardan ilki, ŞİÖ'nün indirgemeci bir analizle RF'nin prestiji ve altyapısı, Çin'in sermayesi ve emek gücü ile Orta Asya Cumhuriyetleri'nin enerji hacmini etkin bir işbirliği çerçevesinde kullanabildiği ölçüde bölgesel düzeyden küresel bir aktör düzeyine geçişi sağlayabileceği yönündedir

ŞİÖ'nün geleceğine yönelik ikinci tahmin ise olumsuzdur. Üye devletlerden özellikle RF ve Çin'in Orta Asya'daki çıkarlarının çatışması, bu iki devlet arasında zamanla sürtüşmelerin yaşanabileceğine ilişkin endişeler doğurmaktadır. Dolayısıyla, ŞİÖ'nün geleceğinde özellikle Çin ile Rusya'nın ilişkilerinin belirleyici olacağı aşikârdır.

ŞİÖ'nün kuruluşunun ve örgütsel yapısının henüz yeni olması, örgütün geleceğine ilişkin en büyük dezavantajdır.⁴⁷ Bu nedenle, ŞİÖ'nün yakın gelecekte Orta Asya başta olmak üzere uluslararası sistemde baskın rol üstlenmesi beklenilmemelidir. Çin ve RF'nin uluslararası sorunlar

⁴⁵ Johnson, Lena, "Russia and Central Asia: A New Web of Relations". *Europe-Asia Studies*, 1999, Vol. 51, No: 5, pp. 910-911.

⁴⁶ Öztuna, Murat, "Orta Asya-Çin İlişkileri ve Muhtemel Asya Birliği", *Küresel Güçler*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 279.

⁴⁷ Zhuangzhi, Sun, "New and Old Regionalism: The Iangay Cooperation Organization and Sino-Central Asian Relations", *The Review of International Affairs*, 2004, Vol. 3, No: 4, p. 605.

karşısındaki tavırlarının hâlâ bireysel olduğu unutulmamalıdır. Orta Asya Cumhuriyetleri'nin SSCB deneyimi ile RF'ye, Doğu Türkistan deneyimi ile de Çin'e tam anlamıyla güvenememesi ihtimali söz konusu olabilir. Ayrıca Orta Asya Cumhuriyetleri'nin kendi aralarında da birtakım sorunların var olması (Fergana Vadisi ve etnik farklılıkların ısrarla vurgulanması gibi), ŞİÖ'nün yakın gelecekte istikrarı yakalamasını olumsuz etkilemektedir.⁴⁸

Yakın gelecekte etkin bir aktör olmasının zorluğuna karşın ŞİÖ, bünyesinde önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Bu süre zarfında iç hesaplaşmalarını, sorunlarını ve korkularını yenebilen ya da en azından öteleyebilen üye devletlerin işbirliğine gitme kararlarının gerçekliği ile ŞİÖ, gelecekte önemli bir örgüt olma yolunda ilerlemektedir.

Bu bağlamda, aralarında tarihsel problemler bulunan iki ülkeden örgüte üyeliği Rusya tarafından desteklenen Hindistan ile bu ikiliyi dengeleme siyaseti izleyen Çin tarafından desteklenen Pakistan'ın 2016 yılındaki muhtemel ŞİÖ üyelikleri, Orta Asya coğrafyasında ABD başta olmak üzere Batılı güçlerin istenmediğini ve örgütün bölgesel/küresel ölçekte önemli etkiler uyandırabilecek bir aktör haline gelmesi yönünde atılacak adımların dahi ŞİÖ içinde *de facto* ayrıcalıklı bir konuma sahip olan RF-Çin rekabeti çerçevesinde şekillendiğini gözler önüne sermektedir.

ŞİÖ'nün geleceğine dair öngörülerde bulunurken, örgüte üye ülkeler kadar gözlemci üye ve diyalog ortağı olarak kabul edilen ülkelerin de sahip oldukları jeopolitik, ekonomik, askerî ve siyasî potansiyelleri ile bu ülkelerin örgüt içinde sahip olacakları yeri ve bölgesel/küresel dengeler çerçevesinde oynayacakları rolü dikkatli okumak gerekmektedir.

ŞİÖ Afganistan, Keşmir, Kore yarımadası gibi uluslararası kriz bölgelerinin çevrelediği, Fergana Vadisi ve Doğu Türkistan gibi iç sorunların yaşandığı, ayrıca İran, Pakistan ve Hindistan gibi sorunlu alanlarla çevrili bir coğrafyada faaliyet göstermektedir. Afganistan, İran, Pakistan ve Hindistan'ın ŞİÖ'nün beş gözlemci devletinden dördü olduğu düşünüldüğünde, ŞİÖ sayesinde elde edilecek bir barış ortamının, Asya'nın büyük bölümünü kapsar nitelikte olacağı ortadadır.

Günümüzde ŞİÖ, gözlemci üyeleri olan Afganistan, İran, Moğolistan, Hindistan ve Pakistan ile birlikte dünya nüfusunun yarısını, 38 milyon km² yüzölçümü ile de Avrasya'nın yüzde yetmiş beşini kapsamaktadır. Mevcut haliyle BM Güvenlik Konseyi'nde iki daimi üyesi (RF ve Çin)

⁴⁸Alexander Lukin, "Shangay Cooperation Organization: Problems and Prospects", *Diplomacy & International Relations (International Affairs A Russian Journal of World Politics)*, 2004, Vol. 50, No: 3, pp. 34-36.

bulunan ŞİÖ, dünyada nükleer silaha sahip ülkelerin de neredeyse yarısını (RF, Çin, Hindistan, Pakistan) bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca üyeler ve gözlemci üyeler göz önünde bulundurulduğunda dünyanın en büyük ordusu da yine ŞİÖ bünyesinde yer almakta ve örgüt zengin yer altı/üstü kaynakları, belirli düzeyde teknoloji ve nitelikli insan gücü gibi unsurlarıyla üye ve gözlemci üyelerin birbirlerini tamamladığı bir yapı arz etmektedir.

Sonuç olarak, ŞİÖ bünyesinde aralarındaki güvenlik bunalımını aşan devletler birbirlerine karşı olan güven problemini de çözmeyi başardıkları takdirde Şanghay İşbirliği Örgütü, bölgenin istikrarı ve refahı ile beraber dünya barışına da katkı sağlayacak potansiyele sahip bir örgüt olmaya adaydır.

KAYNAKÇA

RATS. <http://ecrats.org/en/>; erişim tarihi: 10.03.2016.

Wikipedi Özgür Ansiklopedi, https://en.wikipedia.org/wiki/Shanghai_Cooperation_Organisation, ET:27.12.2015.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>; erişim tarihi: 30.12.2015.

SCO. <http://www.sectsco.org/EN123/secretary.asp>; erişim tarihi: 30.12.2015.

Akarşlan, Mediha. *Değişen Dünya Dengeleri: Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri*, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994.

Baev, Pavel K. *The Russian Army in a Time of Troubles*, London: Sage, 1996.

Blagov, Sergei. “Shanghai Cooperation Organization Prepares for New Role”, *EurasiaInsight*, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav042902.shtml>; erişim tarihi: 29.04.2002.

Büyükbaş, Hakkı. “Şanghay İşbirliği Örgütü”, (Şaban Çalış, Birol Akgün, Önder Kutlu eds.), *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Kitabevi, 2006.

Chossudovsky, Michel. “Russia and Central Asian Allies Conduct War Games in Response to US Threats”, http://www.globalresearch.ca/index.php?context=viewArticle&code=CHO200_60824&articleId=3056; erişim tarihi: 12.06.2006.

- Çolakoğlu, Selçuk. “Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin”, *Uluslararası İlişkiler*, C.1, Sayı:1, Bahar 2004.
- Çomak, Hasret. “Küresel Kutuplaşma Çerçevesinde Şanghay İşbirliği Teşkilatı’nın Geleceği ve Bu Durumun Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri”, <http://www.tasam.org/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=159>; erişim tarihi: 01.06.2006.
- Daly, Jean. “Shangay Five Expands to Combat Islamic Radicals”, <http://www.janes.com/security/international>; erişim tarihi: 11.02.2007.
- Demirtepe, Turgut. “Moskova’dan ABD’ye Orta Asya Çalımı”, <http://www.usakgundem.com/yazar/1132/moskova%E2%80%99danabd%E2%80%99ye-orta-asya-%C3%A7alimi.html>; erişim tarihi: 17.02.2009.
- Ekrem, Erkin. “Türkiye-Çin İlişkisi: Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün Çin Ziyareti”, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=20&yazi=145>; erişim tarihi: 18.05.2007.
- Guang, Pan. “Shanghai Cooperation Organizaton: Challenges, Opportunities and Prospects”, (Elizabeth Van Wie Davis, Rouben Azizien eds.), *Islam, Oil and Geopolitics: Central Asia After September II*, Rowman & Littlefield Publishers, 2007.
- Hasgüler, Mehmet ve Mehmet Uludağ. *Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler*, Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- International Crisis Group (ICG). “Central Asia: Islamist Mobilization and Regional Security”, *Asia Report*, No: 14, <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=1434&l=1>; erişim tarihi: 22.04.2007.
- Johnson, Lena. “Russia and Central Asia: A New Web of Relations”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 51, No: 5, 1999.
- Kasım, Kamer. “11 Eylül Sürecinde Kafkasya’da Güvenlik Politikaları”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, C. 1, No: 1, 2006.
- Kessikbayev, Askhat. “Şanghay İşbirliği Örgütü: Güvenlik Teşkilatından Bölgesel Kutup’a Doğru?”, http://tasam.org/tr-TR/Icerik/145/sanghay_beslisinden_sanghay_isbirligi_organizasyonu; erişim tarihi: 10.03.2016.
- Kıraç, Gürol. “Çin’in Orta Asya Stratejisi”, <http://www.jeopolsar.com/14.htm>; erişim tarihi: 16.06.2006.
- Kıraç, Gürol. “Doğu’nun NATO’su”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=188&sayfa=19>; erişim tarihi: 17.08.2009.
- Litvinovich, Dmitry. “Why is Karimov on Friendly Terms with the USA?”, *Pravda*, 26 Ekim 2001, <http://newsfromrussia.com/cis/2001/10/27/19339.html>; erişim tarihi: 03.05.2007.

- Logvinov, Gregory. "The Shangay Cooperation Organization: A New Qualitative Step Forward on the Results of the SCO Summit in St. Petersburg", *Far Eastern Affairs*, Vol. 3, No: 3, 2002.
- Lukin, Alexander. "Shangay Cooperation Organization: Problems and Prospects", *Diplomacy & International Relations (International Affairs A Russian Journal of World Politics)*, Vol. 50, No: 3, 2004.
- Manavoğulları, Esra. "Uluslararası İlişkiler Çerçevesinde ABD Dış Politikasında Orta Asya ve Kırgızistan", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=686:uluslararası-likiler-çercevesinde-abd-d-politikasında-orta-asya-vekrğızistan&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149; erişim tarihi: 20.05.2010.
- Narayanan, Raviprasad. "China, Terrorism, and the SCO", Institute for Peace and Conflict Studies Release, http://www.ipcs.org/China_east_asia_articles2.jsp?action=showView&kValue=316&keyArticle=1009&issue=1009&status=article&mod=a; erişim tarihi: 17.04.2006.
- Nermin, Güler. "Çin"le Özbekistan Arasında Kırgızistan: Sınır Sorunları", *Stratejik Analiz*, C. 2, Sayı: 15, 2001.
- Oğan, Sinan (ed.). *Turuncu Devrimler*, Birharf Yayınları, 2006.
- Öztuna, Murat. "Orta Asya-Çin İlişkileri ve Muhtemel Asya Birliği", *Komisyon, Küresel Güçler*, Küre Yayınları, 2005.
- Rywkin, Michael. "Russia and the Near Abroad Under Putin", *American Foreign Policy Interests*, Vol. 25, 2003.
- Stokholm International Peace Research Institute (SIPRI), SIPRI Yearbook 2007: Armaments, Disarmament and International Security, *Oxford University Press*, 2007.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü. "Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya", *SDE Yayınları*, 2010.
- Swanström, Niklas. "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", *Journal of Contemporary China*, Vol. 14, No: 45, 2005.
- Temur, Ferit. "Yükselen Asya'da Şanghay İşbirliği Örgütü: Dünyü, Bugünü, Yarını", *SDE Yayınları*, 2015.
- United Nations. A/54/314, S/1999/942, 3 September 1999, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/255/65/PDF/N9925565.pdf?O penElement>.
- Ülger, İrfan Kaya. "SSCB Sonrası Orta Asya ve Avrupa Birliği'nin Bölgeye Bakışı", <http://www.jeopolsar.com/4.htm>; erişim tarihi: 24.05.2006.

Voskressenski, Alexey. "Rusya'nın Dış Siyaset Seçkinlerinin Çin'i Algılaması", *Issues and Studies*, No: 3, 1997.

Wishnick, Elizabeth. "Growing US Security Interests in Central Asia", Strategic Studies Institute of the US Army War College, No: 101, 2002.

Yom, Sean L. "Power Politics in Central Asia", <http://www.asiaquarterly.com/content/view/129/>; erişim tarihi: 22.04.2007.

Zhuangzhi, Sun. "New and Old Regionalism: The Shangay Cooperation Organization and Sino-Central Asian Relations", *The Review of International Affairs*, Vol. 3, No: 4, 2004.